

Τα φύλλα εργασίας με ασκήσεις και παιχνίδια πάνω στη Χάρτα

Τα φύλλα εργασίας¹, επτά τον αριθμό, έχουν σχεδιαστεί για μαθητές από την ΣΤ' Δημοτικού μέχρι την Γ' Λυκείου, καθώς και για ενήλικες. Μπορείτε να επιλέξετε κατά την κρίση σας, σε συμφωνία με το αναλυτικό πρόγραμμα και σύμφωνα με το γνωστικό επίπεδο των μαθητών, ή παράλληλα με τη δημιουργία των ψηφιακών εφαρμογών AR, VR, Ψηφιακής Αφήγησης και Ψηφιακού Παιχνιδιού, τις κατάλληλες δραστηριότητες.

Τα φύλλα εργασίας εκτυπώνονται σε φύλλα Α4 και μπορεί να απαντηθούν ατομικά από κάθε μαθητή ή σε ομάδες. Καλό θα ήταν οι ασκήσεις να πραγματοποιούνται σε χώρο όπου υπάρχει οπτική επαφή με την πρωτότυπη *Χάρτα*, ώστε, αν χρειαστεί, οι μαθητές/ενήλικες να μπορούν να παρατηρήσουν το πρωτότυπο παράλληλα με τα φύλλα εργασίας. Αν ο χώρος δεν το επιτρέπει, προτείνουμε να υπάρχει προβολή ψηφιακού αρχείου. Μπορείτε επίσης να ζητήσετε πρώτα από τους μαθητές να εντοπίσουν την περιοχή που περιλαμβάνεται στα φύλλα εργασίας, σε σύγχρονο χάρτη, έντυπο ή ψηφιακό, εφόσον υπάρχει η κατάλληλη υποδομή (υπολογιστές, τάμπλετ ή κινητά τηλέφωνα, σε χαρτογραφικές εφαρμογές όπως π.χ. οι Google Maps / Open Street Maps κ.ά.).

Αν θέλετε να χρησιμοποιήσετε ψηφιακές εικόνες της *Χάρτας*, μπορείτε:

- Να δείτε τα Ψηφιακά Αρχεία της *Χάρτας* στην πλατφόρμα Moodle.
- Να απευθυνθείτε σε Αρχεία ή Βιβλιοθήκες που διαθέτουν ψηφιακές εικόνες πρωτότυπου αντίτυπου από τις συλλογές τους, π.χ. στην Κεντρική Υπηρεσία των ΓΑΚ, στην Αθήνα. Τηλ. Αναγνωστηρίου 210-6782 208 (09:00 - 15:00), anagnostirio@gak.gr.
- Εναλλακτικά, μπορείτε να δείτε διαδικτυακά το αντίτυπο της Βιβλιοθήκης του Harvard, στη διεύθυνση <https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:24146534>.

Επίσης, μπορείτε να δείτε αντίστοιχα τον *Πίνακα της Ελλάδος* του Άνθιμου Γαζή στην ιστοσελίδα της Εθνικής Κεντρικής Βιβλιοθήκης της Φλωρεντίας (BNCF), <https://teca.bncf.firenze.sbn.it/ImageViewer/servlet/ImageViewer?idr=BNCF0003496582>.

¹ Τα φύλλα εργασίας και οι οδηγίες για τον εκπαιδευτικό/εμπυχωτή βασίζονται στις σημειώσεις που συνοδεύουν το εκπαιδευτικό/ενημερωτικό πακέτο «Ρήγα Βελεστινλή, Χάρτα της Ελλάδος. Η Εποχή, ο Χάρτης, η Επανάσταση» ISBN 978-960-87325-3-7. Τα κείμενα αναθεωρήθηκαν, εμπλουτίστηκαν και προστέθηκαν τρία νέα φύλλα εργασίας, για τον Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Διαγωνισμό «Hack the Map: Η Χάρτα του Ρήγα», της Ωνασείου Βιβλιοθήκης, το 2020. Επιτρέπεται η χρήση τους για εκπαιδευτικούς και ενημερωτικούς, μη κερδοσκοπικούς σκοπούς, με αναφορά της πηγής. Απαγορεύεται η συνολική ή τμηματική αναπαραγωγή και αναδημοσίευση για οποιονδήποτε λόγο ή εμπορική εκμετάλλευση, χωρίς άδεια από τον δημιουργό. Σχεδιασμός/Επιμέλεια/Υλοποίηση: Μαρία Παζαρλή, Α.Χα.Κ.

Φύλλο εργασίας 1: Χρωματίζω τη Χάρτα

Δίνεται απόσπασμα της *Χάρτας* με ενδεικτική περιοχή (Θεσσαλονίκη / Αττική / Θεσσαλία / Κρήτη / Νησιά Αιγαίου), ασπρόμαυρο, και το υπόμνημα της *Χάρτας*. Επιλέγετε ένα από τα πέντε φύλλα που δίνονται.

Οι μαθητές πρέπει να αναγνωρίσουν τις διαφορετικές κατηγορίες συμβόλων και να αποφασίσουν τι χρώμα θα αντιστοιχεί σε κάθε σύμβολο. Π.χ. κόκκινο για τις πόλεις που είχαν «το πάλαι» τείχη (=στην αρχαιότητα), πράσινο για τα χωριά, μπλε για τις λίμνες και τη θάλασσα, κίτρινο για τα όρια κ.λπ. Αν χρειάζεται, μπορούν να προσθέσουν χρώματα για ό,τι πληροφορία δεν περιλαμβάνεται στο υπόμνημα του Ρήγα (π.χ. για τα ποτάμια ή για μεμονωμένα σύμβολα). Προσοχή: Για να είναι σωστός ο χάρτης, πρέπει να χρησιμοποιηθεί το ίδιο χρώμα για όλα τα σύμβολα της ίδιας κατηγορίας και να συμπληρωθεί σωστά το υπόμνημα!

Η επιλογή των περιοχών έχει γίνει ενδεικτικά. Σε περίπτωση που υπάρχει ειδικό ενδιαφέρον για άλλη περιοχή, παρακαλούμε επικοινωνήστε με το Α.Χα.Κ. (www.maplibrary.gr).

Φύλλο εργασίας 2: Σύγκριση μιας περιοχής στη Χάρτα και σε σύγχρονο χάρτη

Δίνεται απόσπασμα της *Χάρτας* με ενδεικτική περιοχή (Θεσσαλονίκη / Αττική / Θεσσαλία / Κρήτη / Νησιά Αιγαίου) και απόσπασμα σύγχρονου χάρτη με το ίδιο περίπου γεωγραφικό παράθυρο. Επιλέγετε ένα από τα πέντε φύλλα που δίνονται.

Είναι σημαντικό οι μαθητές να θυμηθούν τις διαφορετικές λειτουργίες του χάρτη: Ο σύγχρονος είναι ένας τουριστικός γενικός χάρτης, επομένως έχει σκοπό να διευκολύνει τον ταξιδιώτη και να δώσει τις βασικές πληροφορίες της σύγχρονης πραγματικότητας στην περιοχή. Η *Χάρτα* δεν έχει γεωμετρική ακρίβεια, ως προϊόν της λόγιας χαρτογραφίας, αλλά προσφέρει περισσότερες πληροφορίες αρχαιολογικού χαρακτήρα.

Οι διαφορές στην ακρίβεια της τοπογραφικής αποτύπωσης οφείλονται στην εξέλιξη της επιστήμης της χαρτογραφίας και της τεχνολογίας κατασκευής του χάρτη, στην εξέλιξη των οργάνων αποτύπωσης, στο διαφορετικό προβολικό υπόβαθρο (αν υπάρχει) και στην εν γένει ακρίβεια των μετρήσεων και τον σκοπό για τον οποίο κατασκευάζεται ο χάρτης.

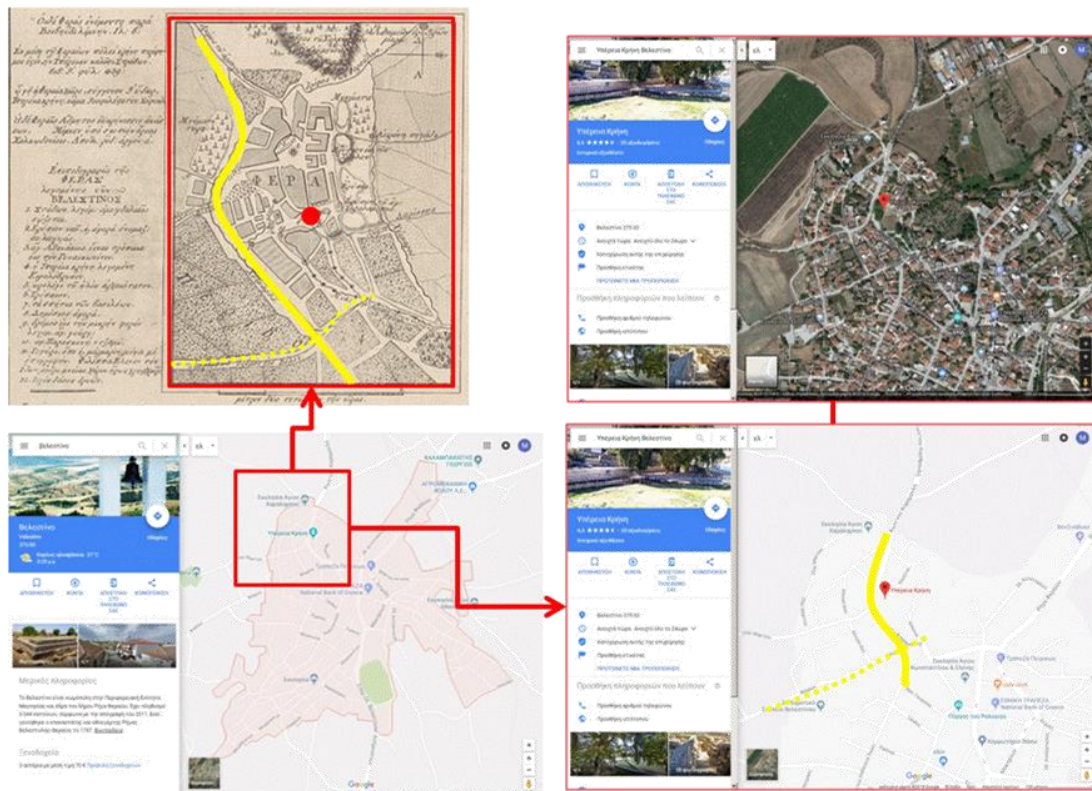
Επίσης, άλλο σημαντικό σημείο είναι να εντοπίσουν οι μαθητές τοπωνύμια που υφίστανται και σήμερα. Τυχόν διαφορές και παραλείψεις της *Χάρτας* σε σχέση με τον σύγχρονο χάρτη μπορεί να οφείλονται σε ίδρυση νέων οικισμών ή στη διαφορά της κλίμακας.

Η επιλογή των περιοχών έχει γίνει ενδεικτικά. Σε περίπτωση που υπάρχει ειδικό ενδιαφέρον για άλλη περιοχή, παρακαλούμε επικοινωνήστε με το Α.Χα.Κ.

Φύλλο εργασίας 3: Αντιστοιχία επιπεδογραφίας Φεράς/Βελεστίνου με σύγχρονο χάρτη

Δίνεται απόσπασμα της Χάρτας με την επιπεδογραφία (τοπογραφικό σχέδιο) της Φεράς/Βελεστίνου.

Χρειάζεται πρόσβαση σε κάποια χαρτογραφική εφαρμογή όπως το Google Earth, η σελίδα Google Maps / Open Street Maps κ.ά. από Η/Υ με σύνδεση στο διαδίκτυο ή κάποια χαρτογραφική εφαρμογή από κινητό τηλέφωνο, π.χ. Χάρτες (Maps). Οι μαθητές πρέπει να εντοπίσουν το Βελεστίνο στον σύγχρονο χάρτη και να προσπαθήσουν να βρουν σε ποιο περίπου σημείο αντιστοιχεί η επιπεδογραφία της Φεράς από τη Χάρτα (εντοπίστε την καμπύλη του δρόμου κοντά στην Υπερεία πηγή).

Συζητάμε πόσες από τις πληροφορίες που δίνει ο Ρήγας αναφέρονται στις αρχαίες Φέρες και προέρχονται από όσα είχε διαβάσει και πόσες πληροφορίες πιθανόν να προέρχονται από όσα έζησε ο ίδιος στο Βελεστίνο.

Να σημειωθεί ότι η επιπεδογραφία αυτή είναι η μόνη της οποίας η πηγή δεν έχει εντοπιστεί. Πιθανόν (με επιφύλαξη, όσο διεξάγεται ακόμα έρευνα) να την σχεδίασε ο ίδιος ο Ρήγας με όσα θυμόταν από την εποχή πριν φύγει από το Βελεστίνο.

Φύλλο εργασίας 4: Ερωτήσεις για τα τοπωνύμια και τα νομίσματα

Οι ερωτήσεις θα απαντηθούν με αναφορά στο απόσπασμα της *Χάρτας* με την επιμέρους περιοχή που περιλαμβάνεται στα φύλλα εργασίας 1 και 2.

Δίνονται επίσης οι απεικονίσεις τριών νομισμάτων από τη *Χάρτα*.

Για τα νομίσματα, οι απεικονίσεις της *Χάρτας* εξετάζονται σε παράθεση με την ελληνική έκδοση του 1 και των 2 ευρώ, καθώς και με των 5, των 2 και του 1 λεπτού. Οι μαθητές καλούνται να αναγνωρίσουν τις μυθολογικές παραστάσεις της Παλλάδας Αθηνάς και της κουκουβάγιας (αθηναϊκό τετράδραχμο του 2^{ου} αι. π.Χ.), της Ευρώπης και του Λαβύρινθου (νόμισμα της Κνωσού, 3^{ος} αι. π.Χ.) και να σκεφτούν γιατί ο Ρήγας αναφέρει το καράβι που πλέει (νόμισμα Αγκιάλου, εποχής Σεπτιμίου Σεβήρου) ως σύμβολο καλής τύχης (σύνδεση με θάλασσα / ναυτοσύνη / κινητικότητα / ταξίδια).

Φύλλο εργασίας 5: Το κέρας της Αμάθειας

Δίνεται ένα νόμισμα από τη *Χάρτα*, με παράσταση της θεάς Τύχης, του κέρατος της Αμάθειας και ενός καραβιού που πλέει με ορθάνοιχτα τα πανιά του, καθώς και ο μύθος της Αμάθειας.

Μπορείτε να συζητήσετε με τους μαθητές τις έννοιες της τύχης, της ευγνωμοσύνης, της ευημερίας. Το καράβι με ανοιχτά τα πανιά θεωρείται από τον Ρήγα σύμβολο καλοτυχίας και συνδέεται με τις έννοιες του ταξιδιού, της εξερεύνησης, της επαφής με νέες ιδέες και άλλους λαούς, το εμπόριο, τη νεωτερικότητα. Η άσκηση δεν έχει σωστές και λάθος απαντήσεις, καθώς σκοπός είναι τα παιδιά να εκφράσουν επιθυμίες συγκεκριμένες ή αόριστες, για το άμεσο ή μακρινό μέλλον.

Φύλλο εργασίας 6: Βρες τις διαφορές

Δίνονται δύο επιπεδογραφίες από τη *Χάρτα* (Θερμοπούλες, Αθήνα) και οι αντίστοιχες από την έκδοση J. D. Barbié du Bocage, *Cartes originales en divers états pour le Voyage du jeune Anacharsis en Grèce, de l'abbé Barthélémy* (Paris 1781-1798), που συνόδευε τη γαλλική έκδοση του *Ανάχαρση*. Ο Άτλας του Barbié περιλαμβάνει πάνω από 50 επιπεδογραφίες, από τις οποίες ο Ρήγας επέλεξε επτά για να εντάξει στη *Χάρτα*, προφανώς για το ιδιαίτερο βάρος που έχουν οι συγκεκριμένες τοποθεσίες για την ελληνική ιστορία. Μπορείτε να δείτε όλο τον Άτλαντα του Barbié στην ιστοσελίδα της Bibliotheque Nationale de France *Gallica*, στη διεύθυνση:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53103897d.r=Barbie%20du%20Bocage%20Anacharsis?rk=64378;0#>.

Σκοπός της άσκησης είναι να δούμε πώς λειτουργεί η «αντιγραφή» στοιχείων από τους προγενέστερους χάρτες (και με την ευκαιρία να μιλήσουμε και για την έννοια της λογοκλοπής, του copy-paste κ.λπ.): Ο Ρήγας δεν αντιγράφει ή μεταφράζει απλώς, αλλά επεμβαίνει δημιουργικά στο υλικό του, προσθέτοντας σύγχρονα τοπωνύμια (π.χ. *Golfe Maliaque-Μαλιακός του Ζητουνίου κόλπος*), αλλάζοντας την ταξιθέτηση των τοπωνυμίων όπου το απαιτεί η ευκρίνεια του χάρτη, αλλάζοντας τη γραφική κλίμακα, προσθέτοντας σχόλια (π.χ. το επίγραμμα του Σιμωνίδη προς τους 300, σε δημώδη ελληνική μάλισσα). Ειδικά στην επιπεδογραφία των Αθηνών, προσθέτει ολόκληρο υπόμνημα. Άλλες διαφορές εντοπίζονται στον επιχρωματισμό (επιπλέον πολυδάπανη διαδικασία για τα δεδομένα της εποχής, την οποία απέφυγε ο Ρήγας).

Αν υπάρχει η δυνατότητα, μπορείτε να τυπώσετε για τους μαθητές μόνο την πρώτη σελίδα κάθε ζεύγους επιπεδογραφιών, με την εκφώνηση και την επιπεδογραφία της *Χάρτας* και να προβάλετε σε οθόνη τη δεύτερη σελίδα με την επιπεδογραφία του Barbié, ώστε να συζητήσετε στην τάξη τις διαφορές.

Φύλλο εργασίας 7: Βρες τη σημασία και τις διαφορές

Ο εμβληματικός τίτλος της *Χάρτας* πλαισιώνεται με σκηνές από την Ιστορία και τη Μυθολογία με έντονο συμβολισμό. Ο Ηρακλής και η Αμαζόνα, ο Κολοσσός της Ρόδου, η Τριήρης και η Αργώ, η Αγορά και οι Αγώνες, ο Δευκαλίων και η Πύρρα παραπέμπουν στις βασικές αρχές του κλασικού πολιτισμού, τη δημοκρατία, τον διάλογο, τη νεωτερικότητα, την κινητικότητα, την αναγέννηση μετά από μία καταστροφή, τη σύγκρουση Ανατολής και Δύσης. Η θριαμβική γυναικεία μορφή του τίτλου είναι ίσως η πιο εντυπωσιακή και συμβολικά φορτισμένη από τις εικόνες που περιλαμβάνονται στη *Χάρτα*. Αντιπροσωπεύει την Ελλάδα, την Επιστήμη, την Ιστορία, τη Δικαιοσύνη, την Ελληνική Πολιτεία, ενώ τα σύμβολα που την πλαισιώνουν παραπέμπουν στην Ιστορία και τις Επιστήμες (γραφίδα και κηρύκειο)².

Τρία χρόνια μετά την έκδοση της *Χάρτας*, το 1800 (β' έκδοση 1810), ο Άνθιμος Γαζής, ο οποίος διατηρούσε αλληλογραφία με τον *Barbié du Bocage*, κυκλοφορεί στη Βιέννη τον δικό του *Πίνακα της Ελλάδος* (με εκδότη τον χαράκτη της *Χάρτας*, Φ. Μύλλερ) και τον –σπανιότερο– *Παγκόσμιο Άτλαντα*, καθώς και άλλα έργα γεωγραφικού και χαρτογραφικού χαρακτήρα. Ο *Πίνακας της Ελλάδος* δεν αποτελεί μια απλή ανατύπωση σε μικρότερες διαστάσεις της *Χάρτας*, αν και βασίζεται σε αυτήν. Ο Γαζής, εκτός από άλλες αλλαγές που κάνει, φτιάχνει έναν χάρτη με τις μισές σχεδόν διαστάσεις (104x104 εκ.), δεν κάνει καμία αναφορά στη *Χάρτα* και τον Ρήγα (προφανώς για λόγους ασφάλειας, ώστε να παρακάμψει την αυστριακή λογοκρισία), αφαιρεί πολλά από τα στοιχεία που φορτίζουν συμβολικά τη *Χάρτα* (π.χ. τις επιτεδογραφίες και τα νομίσματα) και τον προορίζει για εκπαιδευτική χρήση. Αν και ο υπόλοιπος χάρτης είναι σχεδιασμένος σε μικρότερη κατά το ήμισυ κλίμακα από αυτήν της *Χάρτας*, ο Γαζής διατηρεί στην ίδια κλίμακα τον εμβληματικό τίτλο με τις συμβολικές παραστάσεις και τη γυναικεία μορφή. Κάνει όμως κάποιες πολύ χαρακτηριστικές αλλαγές: Προσθέτει πολεμικό κράτος, ασπίδα με την αποτροπαική κεφαλή της Μέδουσας και δόρυ, μία σφαίρα δίπλα στο βιβλίο γεωμετρίας και αλλάζει το κείμενο στο βιβλίο που βρίσκεται στα πόδια της («τα τ' εισέπειτα ση κυβερνώμαι χειρί», στίχος από την τραγωδία *Αίας* του Σοφοκλή): το κείμενο απομακρύνεται από τα επί χάρτου ταξίδια που υπόσχεται ο Ρήγας και εστιάζει στη διακυβέρνηση των εικονιζόμενων χωρών μετά την απελευθέρωσή τους.

Μπορείτε να δείτε τον *Πίνακα της Ελλάδος* του Α. Γαζή στην ιστοσελίδα της Εθνικής Κεντρικής Βιβλιοθήκης της Φλωρεντίας BNCF,

<https://teca.bncf.firenze.sbn.it/ImageViewer/servlet/ImageViewer?idr=BNCF0003496582>.

Το φύλλο εργασίας μπορεί να λειτουργήσει σε δύο φάσεις, ανάλογα με την κρίση σας. Σε πρώτη φάση, δίνετε την πρώτη σελίδα με τον τίτλο της *Χάρτας* και ζητάτε από τους μαθητές να αναγνωρίσουν τις συμβολικές παραστάσεις. Στη δεύτερη, δίνετε και τη δεύτερη σελίδα (ή, αν υπάρχει δυνατότητα, την προβάλλετε σε οθόνη) και ζητάτε να εντοπίσουν τις προσθήκες του Γαζή και να συζητήσουν τις διαφορές στον συμβολισμό. Μόλις τρία χρόνια αργότερα, έχουν ωριμάσει οι συνθήκες για την ένοπλη δράση; Οι αλλαγές εκφράζουν τις επιθυμίες του δημιουργού τους; Είναι το τραγικό τέλος του Ρήγα που ωθεί τον Γαζή, από τη μια, να προστατευτεί αποκρύπτοντας το όνομά του, από την άλλη να επιθυμεί πιο μαχητικές λύσεις; Στα τρία χρόνια, εξάλλου, που μεσολάβησαν από την έκδοση της *Χάρτας*, εκτός από τη σύλληψη του Ρήγα, έχουμε την απομάκρυνση των Γάλλων από τα Επτάνησα και τη συμμαχία του Τσάρου με τον Σουλτάνο, γεγονότα που ίσως ενθαρρύνουν τους Έλληνες να αναζητήσουν στις δυνάμεις του –αναγεννημένου διά της Παιδείας– Γένους τα ερείσματα για την εθνική χειραφέτηση³.

² Δείτε πιο αναλυτικά τις σημειώσεις για το εργαστήριο AR και τις ερωταπαντήσεις στο Ψηφιακό Παιχνίδι.

³ Γ. Τόλιας, «Αποχαιρετισμός στο Γένος: Αυτοκρατορία και πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα (1796-1797)», *Χάρτα της Ελλάδος*, Ν. Κ. Κομνηνός (επιμ.), 2010, Αθήνα: Μένανδρος, : 55.

Σχετικό μέγεθος της Χάρτας του Ρήγα (210x200 εκ., ~1:600.000) και του Πίνακα του Γαζή (104x104 εκ., ~1:1.200.000). Με κόκκινο σημειωμένος ο τίτλος στους δύο χάρτες.

Ο τίτλος στη Χάρτα και τον Πίνακα. Εντοπίζονται οι προσθήκες του Γαζή.